

Megemlékezés

Az elmúlt év december 9-én, kevéssel kilencvenharmadik születésnapja előtt elhunyt Borzsák István, az ELTE emeritus professzora, a Magyar Tudományos Akadémia és számos külföldi tudós társaság tagja, az Akadémiai Aranyérem és más kitüntetések tulajdonosa, Széchenyi-díjas ókortudós.

BORZSÁK ISTVÁN
(1914–2007)

Élete nem volt könnyű. Születésekor (1914. december 24.) az első világháború ágyúi dörögtek, a fiatal tanárt a második világháború ragadta magával mint katonát, amit szibériai hadifogság követett. 1956-os viselt dolgai miatt állásvesztésre ítéltett, majd a szenvedélyes tanár a tanítástól elzárva a budapesti egyetemi könyvtárba került, s csak 1963-ban kapott újra lehetőséget, hogy egyetemen taníthasson (Debrecenben), s csak 1978-ban, hatvannégy éves korában lett végre az ELTE Latin Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Ekkortól számos hazai és külföldi elismerésben részesült, de olyan életkorban, amikor az ezek miatt érzett örömben már némi rezignáltság is vegyül.

Borzsák azonban e kedvezőtlen körülmények között sem szűnt meg a tudományt művelni. Huszonkét éves korában doktorált az ókori íróknak a Kárpát-medencéről való ismereteit tárgyaló értekezésével, melyről

csak külföldön tizenegy ismertetés jelent meg. Hamarosan (1941) magántanárrá habilitálják, de ekkor már folytonos katonai behívások szakítják meg a munkát, majd egy időre a fogolytábor nyeli el őt. Szellemi érdeklődését ennek embertelen körülményei közt sem veszíti el, megtanul oroszul, s hazatérve fordítja a szovjet ókortudomány nem mindig becses, de akkor mindig „példaképi” és „mértékül” szol-

gáló alkotásait, segítve ezzel oroszul nem tudó kollégái és hallgatói eligazodását az új körülmények között. Amellett újult erővel kezdi újraépíteni tudományos munkásságát. Tudományos és tudományszervező tevékenységét később sem tudták a nem mindig kedvező körülmények megtörni, olykor éppen új területek meghódítására sarkallták. Könyvtárosi éveiben a magyar 15–16. század kultúrájába mélyedt (Vitéz János filológiai tevékenysége; az antikvitás 16. századi képe), Debrecenbe kerülve a több mint két évtizedes szünetelés után csak alig éledező klasszika-filológiai tanszékét csakhamar az ókortudományi kutatások egyik nemzetközileg is számon tartott fészkevé építette ki, s idegen nyelvű folyóiratot is indított. Hatvannégy éves volt, mikor a budapesti tanszék élére került, s ebben az életkorban a legtöbben in-

kább már csak korábbi eredményeiket takarítják be, ő a tanszék új felvirágzását érte el, s maga is új meg új témák kutatásába fogott.

Tudományos munkásságának legfontosabb területe a római irodalom kutatása volt. Alig van olyan jelentős római író, akiről ne írt volna legalább egy fontos dolgozatot, de különösen két nagy íróval foglalkozott elmélyülten. Az egyik Tacitus, akiről a leghatalmasabb (80 kötetes!) nemzetközi összefogással készült ókori lexikonban könyvterjedelmű cikket írt (és azon kívül részlettanulmányok egész sorát), akinek összes műveit magyarra fordította, akinek *Agricolájához* kitűnő, a legmagasabb tudományos követelményeknek megfelelő kommentárt készített. A másik Horatius, akinek összes költeményeihez ő írta az első tudományos igényű kommentárt magyarul, akinek ő készítette új kritikai kiadását a görög és latin írók egyik legrangosabb, ugyancsak nemzetközi együttműködésben készülő sorozata, a *Bibliotheca Teubneriana* számára, figyelembe véve addig figyelmen kívül hagyott kéziratokat, számos ponton megvédve a kézirati hagyományt filológusok „szövegjavító” szennvedélyével szemben, s akinek egyes ódáit külön tanulmányokban elemezte, kitűnő példáit adva annak, hogy mit jelent a filológiai alapozottságú költeményértelmezés, ha olyan gazdag, széleskörű szövegismeretre támaszkodik, mint az övé.

Másik kedves kutatási területe a Nagy Sándor-hagyomány vizsgálata volt. Ismeretes, hogy a nagy makedón uralkodó alakja milyen nagy hatást tett az utókorra: minden hódító számára ő volt a példakép, s a történetírók is hajlamosak voltak arra, hogy őket kicsit Nagy Sándorra stilizálják. Borzsák nemcsak azt mutatta ki, hogy ez a törekvés még sokkal erősebben érvényesül az ókor történetíróinak esetében, mint azt korábban

látták, hanem ebből kiindulva azt is, hogy a – számunkra csak romjaiban ismert – hellenisztikus történetírás mily elevenen hatott a római történetírokra, egybeként Róma korai történetét illetően: Ahol ősi római szóbeli hagyomány lecsapódására gyanakodtunk, ott görög történetírók elbeszéléseinek római „honosításáról” van szó. (Csak egy példa: Az eke szarva mellől dictatorrá elhívott Cincinnatus történetének előzményét Borzsák ismerte fel a Nagy Sándor-hagyomány egy mozzanatában, s ő hívta fel a figyelmet arra, hogyan jelenik meg ez a régi történet Pietro Metastasiónál, illetve Mozart *Il re pastore*-jában is.)

Borzsák ugyanis nemcsak az ókor irodalmában volt jártas, hanem az újkor kultúrájában is. Ezért lehetett munkásságának egy további területe az ókor továbbélésének vizsgálata. Elsősorban a magyar irodalom vonatkozásában – a Nagy Sándor-hagyománynak a magyar irodalomban kimutatható hatásáról szóló akadémiai székfoglalója –, de értekezett például Lucretius francia felvilágosodás kori hatásáról is.

A továbbélés kutatásának egy sajátos formája az ókorral foglalkozó tudomány történetének vizsgálata is. Borzsák ezen a téren is tevékeny volt, számos kisebb részlettanulmány mellett (egyik utolsó dolgozata is ilyen volt) egy nagyobb terjedelmű monográfia Budai Ézsaiásról és egy kismonográfia Ábel Jenőről tanúsítja ezt.

Bármilyen szűkek is egy ilyen nekrológ keretei, nem lehet nem megemlékezni Borzsák Istvánról, a tanárról. Nemcsak mint ismeretközlőről, hanem mint olyanról, aki az oktatáson túl gondját is viselte tanítványainak. Az egyiknek úgy, hogy mikor gondoktól terhelt már-már feladta, hogy tudománnyal foglalkozzék, „nem hagyta békén”,

míg nem doktorált, s ezzel megmentette a tudomány számára, a másiknak úgy – később nagy tekintélyű professzor lett külföldön –, hogy első dolgozatának stílusát javítgatta mondatról mondatra. Volt, akít tudományos kapcsolatai révén külhoni tanulmányúthoz segített, mikor az igen ritka dolog volt,

volt, akinek nagy nemzetközi tekintélyével egyengette útját külföldön, s ki tudná elsorolni mind a sok segítséget, amit tanítványai tőle kaptak. Távozása vesztesége az egész magyar ókortudománynak általában, de vesztesége tanítványainak személy szerint is.

Ritoók Zsigmond
a MTA rendes tagja

